

JOS KESSELS

Scholing van de geest

Wat ik leerde van Socrates

© Uitgeverij Boom, Amsterdam 2014

© Jos Kessels, Amsterdam 2014

Tweede oplage 2015

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Verzorging omslag en binnenwerk: Bas Smidt, Den Haag

ISBN 978 90 8953 258 9

NUR 730

Inhoud

Inleiding: school je geest	9
Doordenk je dragende ideeën	10
Volg het voorbeeld van Socrates	12
I. Ken uzelf	16
Doe wat je werkelijk wilt	19
Koester je persoonlijke perspectief	22
Ieder mens heeft iets bijzonders te doen	25
Wat je te doen hebt, heb je ooit zelf gekozen	27
Alles is anders dan je denkt	28
Geef rekenschap, onderzoek jezelf	32
Er zijn verschillende niveaus van denken	34
Je moet een mens in zijn zijn laten	36
Het belangrijkste in het leven is de zorg voor de ziel	38
II. Voer goede gesprekken	41
Verplaats je in de ander	43
Luister ook naar wat niet wordt gezegd	45
Er is een maatstaf	48
Wat je weet, kun je zeggen	50
Richt je aandacht op het cruciale detail	52
Zonder idee geen richting	54
Wees precies	56
Om na te denken heb je vrije ruimte nodig	58
Onderzoek naast het andere altijd jezelf	60

III. Zoek het poëtisch argument	63
Weet wat je raakt	65
Kies het spoor van goddelijke dwaasheid	67
Eeuwig gaat voor ogenblik	69
Leren is je herinneren	71
Inzicht is een zuiveringsritueel	73
Ga voorbij de grens van het begrijpelijke	75
Stel je open voor de grote roerloosheid	77
Leer zonder idee te zijn	79
Zeg heel de waarheid, maar zijdelings	81
IV. Klim uit de grot	84
Breng onder woorden wat je hoopt te weten	86
Het tijdelijke is een beweeglijk beeld van het eeuwige	87
Neem de langere weg	90
Bepaal het ene in de onbepaalde tweeheid	92
Zoek de muzikale definitie	94
Denk rijk	96
Verdiep je herinnering	98
<i>It don't mean a thing if it ain't got that swing</i>	100
Laat je leiden door het beste	103
V. Beschouw de dragende ideeën	106
Verwoord de essentie in sprekende taal	107
Speel het spel van de ideeënleer	110
Beelden zijn sterker dan begrippen	113
Concentreer je op de kwestie voor jou	116
Beoefen de kunst van het er vlak naast kijken	118
Geen mens wordt vrij dan ontboden van boven zijn dak	121
<i>Ik tracht op poëtische wijze</i>	123
Alles wordt anders en blijft toch hetzelfde	124
Schoonheid is een teken van de hemel	128

VI. Daal weer af in de grot 131

Verbind de delen, ontleed het geheel 133

Sta open voor andere opvattingen 137

Slechts wie zijn grens durft overspringen gaat aan geen grens teloor 142

Neem jezelf niet te serieus 146

Het ene is een keuze 148

Rustige klaarheid is de vorm 150

Laat het betijen 152

Waarheid is beaming van deelhebben 154

Wees spaarzaam met woorden 156

VII. School je in liefde 159

Doe alleen wat je moet doen 160

Vertrouw je vermoeden van vorm 162

De wereld hangt van goedheid aan elkaar 165

Luister naar je 'goede geest' 167

Niemand gaat vrijwillig in de fout 168

Aanvaard de melancholie van het tekort 170

Wat je raakt is altijd een vorm 173

Liegen is alleen voor deskundigen 176

Een goed mens kan niets kwaads overkomen 178

Tot besluit: wij zijn sterrenstof 181

Verder denken, praten, lezen 184

Verantwoording 195

Dankwoord 197

Inleiding: school je geest

Dit boek geeft een hedendaags beeld van de scholing van de geest zoals Socrates en Plato die beoefenden. Socrates, de aartsvader van de westerse filosofie, voerde zijn leven lang gesprekken met mensen over hun ideeën. Hij onderzocht die en toetste ze op hun houdbaarheid. Maar niet alleen hun ideeën, ook hun persoon en hun manier van leven legde hij onder de loep, plus hun rol in de gemeenschap en hun kijk op de politiek, want volgens Socrates bestond er een nauw verband tussen ideeën over jezelf en ideeën over het grote geheel. In 399 voor Christus werd hij door de rechters van Athene veroordeeld tot de gifbeker, zogenaamd omdat hij niet geloofde in de goden, in werkelijkheid omdat hij fundamentele kritiek had op de opvattingen van zijn stadsgenoten. Zijn leerling Plato heeft hem daarna onsterfelijk gemaakt door hem de hoofdrol te geven in bijna al zijn dialogen.

9

Socrates wilde ideeën onderzoeken, ze verwoorden en beoordelen op hun geldigheid. Deze passie, die zijn leven droeg, werd ook zijn dood. Hoewel hij de kans had om vrijwillig in ballingschap te gaan, onderging hij zijn lot, omdat hij niet ten koste van zijn heilige overtuiging een veroordeling wilde ontlopen. Daarmee is hij het grote voorbeeld geworden van alle klassieke filosofische scholen. Zijn leven is nog steeds exemplarisch, en er is nog altijd behoefte aan mensen die zijn rol op zich nemen: anderen ondervragen over hun ideeën en deze onderzoeken op hun geldigheid.

Scholing van de geest is iets anders dan scholing van het verstand. Iedereen die enige opleiding heeft genoten heeft zijn verstand geschoold en ergens verstand van gekregen, een beetje of misschien wel veel. Maar dat wil nog niet zeggen dat je dat verstand ook goed gebruikt. Daar is een heel ander soort kennis voor nodig: weten wat de moeite waard is, wat passend is in een situatie, wat de juiste verhoudingen zijn en wat niet, en wat goed leven eigenlijk inhoudt. Voor dit soort inzicht, in 'het goede, het ware en

het schone', de dragende ideeën van het bestaan, heb je scholing van de geest nodig. Dat is waar Socrates zich op richtte.

10 Scholing van de geest begint met zelfonderzoek. Zelfkennis is het grote doel van de wijsbegeerte, en haar oorspronkelijke drijfveer. In al zijn gesprekken ging Socrates daarnaar op zoek. Voor hem bestond er geen verschil tussen het zoeken van de dragende ideeën in je eigen bestaan en de wetten die ten grondslag liggen aan de werkelijkheid als geheel. Evenmin als er voor hem verschil bestond tussen gevoel en verstand, individu en gemeenschap, inzicht en wijsheid, al die dingen die wij nu als vanzelfsprekend van elkaar scheiden. Filosofie was voor Socrates ook geen specialistische discipline, maar een algemene vorming, voor iedereen toegankelijk, en een noodzakelijke leerschool om een weldenkend, welwillend en wellevend mens te worden.

Dit boek geeft een beeld van wat deze scholing inhoudt en hoe vitaal en actueel zij is. Veel mensen hebben tegenwoordig behoefte aan bezinning en verdieping, aan samenhang en betekenis, aan grondige en methodische reflectie op wat wezenlijk is en wat bijkomstig. Zij zoeken naar beproefde manieren om weldenkendheid te ontwikkelen en ideeën te onderzoeken op hun houdbaarheid. Dit boek wil daar een bijdrage aan leveren, door te laten zien wat Socrates' scholing inhoudt en door handvatten te bieden om er zelf mee aan de slag te gaan.

Doordenk je dragende ideeën

De scholing waar het Socrates om te doen was, begint in feite met één enkele vraag: wat zijn de dragende ideeën in je bestaan? Een dragend idee is een persoonlijk inzicht in de manier waarop je het beste je leven kunt leiden. Het is geen abstract, theoretisch denkbeeld, maar een idee dat nauw verbonden is met de eigen ervaring. Het is ook niet zomaar een losse gedachte, maar een zienswijze die voor jou richtinggevend is, die je als fundamenteel beschouwt voor je handelen. Een dragend idee is een grondbeginsel, een maatstaf waaraan je je wilt houden en waarmee je jezelf de maat neemt. Het geeft aan wat je belangrijk en waardevol vindt in het leven.

Een dragend idee heeft de strekking van een leefregel: 'Dit is belangrijk', 'Dat is het beste', of 'Nu ik dit heb ingezien, ga ik het voortaan zo doen.' De ideeën die ik in dit boek heb beschreven, beschouw ik als mijn ei-

gen leefregels. Ik houd me er niet altijd aan, maar dat doet niets af aan hun geldigheid. Sommige vergen meer scholing dan andere en er zijn er vast bij die nog beter doordacht of anders geformuleerd moeten worden. Toen ik voor het eerst met deze oefening begon, was ik al blij dat ik één idee kon vinden. Naarmate ik er langer mee bezig was, bleken er meer ideeën te zijn dan ik ooit had vermoed. De kunst is ze kort en treffend onder woorden te brengen, als een maxime, spreuk of beeld, maar tegelijk ook met het uitvoeriger verhaal dat erachter zit. Anders werken ze niet.

Ik beschouw ideeën als het compacte destillaat van verhalen en redeneringen. Dat zijn altijd persoonlijke verhalen, over de eigen belevenissen en je mening daarover. Je wordt je immers pas bewust van je dragende ideeën door na te denken over wat je beleeft. En met nadenken bedoel ik niet dagdromen of mijmeren, maar het echte denken, het denken van het echte. Als wij mensen ergens goed in zijn, is het wel onszelf voor de gek houden, met kleine of grote illusies, mooie wensbeelden, donkere schrikbeelden en allerlei vormen van slordig en halfslachtig denken. Totdat we ons hoofd stoten aan de werkelijkheid en een ‘moment van de waarheid’ beleven, een kleine hapering of een grote crisis, een punt waarop je een keuze moet bepalen of een standpunt moet innemen, waar je moet uitkomen voor wie je werkelijk bent of iets loslaten wat je dierbaar is. Een idee is te beschouwen als de moraal van zo’n verhaal, de essentie die je eruit haalt of de conclusie van wat er echt toe doet. Dat kan een plotselinge aha-erlebnis zijn of een langzaam voortschrijdend inzicht, het resultaat van een langdurig rijpingsproces. Het gaat erom dat onder woorden te brengen en de clou ervan te formuleren; pas dan wordt zichtbaar wat het echte is, wat er echt toe doet, en kun je het ook vasthouden als leefregel.

De dragende ideeën in mijn bestaan zijn sterk verweven met mijn werk, het voeren van socratische gesprekken. Toen ik aan dit boek begon, dacht ik dat ik de uitgangspunten van Socrates en zijn gesprekken wilde beschrijven. Maar na verloop van tijd drong het tot me door dat het mijn eigen leefregels en dragende ideeën waren die ik onder woorden probeerde te brengen. Weliswaar speelt Socrates daarin een belangrijke rol, maar een idee is pas een dragend idee als het werkelijk met jezelf te maken heeft, als het ‘dragend’ is voor jou als persoon. Dat wil zeggen dat het geen losse, vrijblijvende of alleen van anderen geleende gedachte is, maar een idee dat nauw verbonden is met je eigen denken en ervaring. ‘Alleen door je diepgaand en langdurig met het onderwerp bezig te houden, ontstaat deze kennis in je ziel,’ schrijft Plato, ‘plotseling, zoals een licht dat ontsto-

ken wordt door een wegspringende vonk, die zich vervolgens voedt vanuit zichzelf' (*Zevende brief*, 341c-d).

Het uitgangspunt van dit boek is dat ieder mens in zichzelf zo'n vonk, zo'n begin van inzicht kan vinden. Dat was ook het uitgangspunt van Socrates en Plato. Een idee is een heel persoonlijke vorm van kennis. Veel mensen geloven dat je, als je het over ideeën hebt, juist moet proberen objectief te zijn. Maar om een objectief, universeel karakter te krijgen moet een idee het persoonlijke niet uitsluiten, maar overstijgen. Het vergt juist het lef om wel persoonlijk te zijn. Alle socratisch onderzoek is in wezen zelfonderzoek. En alleen wanneer je jezelf tot inzet van het onderzoek maakt, valt er een vruchtbaar gesprek over ideeën te voeren. Wie het menselijk denken en spreken wil beperken tot objectieve inhoud, de *logos*, benut slechts twintig procent van wat het inhoudt. *Pathos*, je persoonlijke gevoel, maakt er ongeveer dertig procent van uit, en *ethos*, je karakter, vijftig procent. Zonder pathos en ethos heeft denken geen substantie en is een gesprek domweg onmogelijk.

12

Volg het voorbeeld van Socrates

Plato heeft nergens gedetailleerd beschreven hoe een systematische scholing van de geest eruit zou kunnen zien. In de *Politeia* geeft hij wel een schets van de opleiding van leiders en de vakken die zij zich door langdurige studie eigen moeten maken. Maar verder laat hij Socrates bijna elke gelegenheid aangrijpen om de formele opleidingen van de sofisten, de goeroes van die tijd, met ironie en ongeloof te overladen. Kennelijk had hij weinig fiducia in hun opleidingsplannen. Welk beeld van scholing stond hem dan voor de geest?

Naar mijn mening wilde Plato een beeld schetsen dat veel belangrijker is dan een uitgewerkt curriculum, namelijk het levende voorbeeld van Socrates in gesprek. Dat is wat hij ons heeft nagelaten. Uit zijn dialogen rijst een rijk en genuanceerd portret op van hoe Socrates te werk moet zijn gegaan: enerzijds vasthoudend, scherpzinnig en wars van conventies, anderzijds methodisch en precies in zijn argumentaties, nooit beducht om grote thema's aan te pakken, noch om iemand persoonlijk te confronteren. Het is een veelkleurig en diepgravend beeld van Socrates aan het werk, op de markt van Athene, in de sportschool of bij iemand thuis. Maar waar dan ook, hij was altijd vol in bedrijf, verwickeld in een onderzoek, onvermoei-

baar de vele dwaalwegen van een gesprek aflopend. Hoe gestileerd of in de latere dialogen soms zelfs gekunsteld Plato's beschrijving van die gesprekken ook mag zijn, hij heeft de manier van werken van Socrates in een prikkelende vorm voor het voetlicht gebracht. Zo moet het er later in Plato's eigen Academie, de eerste universiteit in de westerse geschiedenis, ook aan toe zijn gegaan: studenten en docenten, onderzoekers en specialisten, die voortdurend in groepjes met elkaar in gesprek zijn, debatten en dialogen voerend over uiteenlopende thema's, om daar vervolgens weer reflecties over te schrijven en die opnieuw tot inzet van discussie te maken. Het is precies dit beeld dat Rafaël ongeveer tweeduizend jaar later heeft weergegeven in zijn beroemde fresco *De School van Athene*. Het tafereel is nogal idyllisch van compositie, maar in de kern klopt het wel degelijk: de navolging van Socrates draait om het voeren van gesprekken, het voortdurend beoefenen van dialectiek.

13

Daarom is het toch, ondanks het ontbreken van een expliciet curriculum, niet moeilijk om uit Plato's dialogen de hoofdlijnen van een socratische scholing van de geest te destilleren: het zijn de hoofdlijnen van het leren voeren van filosofische gesprekken en van de kunst van de dialectiek. Ik heb ze in dit boek ondergebracht in zeven disciplines, die elk het centrale onderwerp van een hoofdstuk vormen. Zij overlappen elkaar deels en vloeien in elkaar over, maar vormen toch aparte aandachtsgebieden, elk met hun eigen uitgangspunten, regels en bijbehorende technieken.

Ik beschrijf deze disciplines en de scholing van de geest waar zij op gericht zijn niet zozeer als de leermeester die weet hoe het zit en *ex cathedra* zijn kennis uiteenzet. Integendeel, ik beschouw mijzelf ook als een leerling die, in het voetspoor van Socrates en Plato, met vallen en opstaan probeert zijn eigen geest te scholen en de finesses van de dialectiek onder de knie te krijgen. Daarvan is dit boek een getuigenis. Daarom wissel ik eigen ervaring en theoretische beschouwing af, geef ik verhalen uit de praktijk evenveel aandacht als abstracte analyses en schroom ik niet ook een aantal keren mijn eigen 'plek der moeite' te tonen.

Ik maak hier overigens geen onderscheid tussen Socrates en Plato. Socrates is geworden wie hij is door de beschrijvingen van zijn leerling Plato: van een historische persoon is hij een filosofisch personage geworden. Het is ondoenlijk die twee uit elkaar te halen.

Het eerste hoofdstuk, 'Ken uzelf', begint met de beslissende wending om de blik niet alleen naar buiten, maar ook naar binnen te richten, op de eigen zielenroerselen en geestelijke conditie. 'Schaam je je niet', vraagt

Socrates in zijn verdedigingsrede aan de burgers van Athene, ‘dat je wel zorgt zo veel mogelijk geld, macht en aanzien te verwerven, maar niet de minste aandacht schenkt aan inzicht, waarheid en de vervolmaking van je ziel?’ (*Apologie*, 29d-e). Deze wending naar de filosofie is het noodzakelijke startpunt voor elke vorm van scholing. Het tweede hoofdstuk, ‘Voer goede gesprekken’, gaat ervan uit dat scholing van de geest zich maar voor een beperkt gedeelte op school afspeelt. Het grootste deel vindt plaats in het leven zelf en ontstaat door ervaring, reflectie en vooral het voeren van gesprekken, met vrienden, collega’s, familie en vele anderen. Gesprekken zijn de belangrijkste leerschool voor de geest. Maar het is een hele kunst om goede gesprekken te voeren, waarvan je kunt leren en die verdiepen en verrijken. Dit hoofdstuk laat een aantal socratische uitgangspunten en technieken van gespreksvoering zien, die in volgende hoofdstukken steeds verder worden uitgewerkt. Het derde hoofdstuk, ‘Zoek het poëtisch argument’, gaat in op een van de kernpunten in het voeren van gesprekken: het opzoeken van wat je raakt, waar de hitte zit. Dat kan een plek van verlangen zijn, maar ook een plek der moeite. En het vergt dat je openstaat voor het niet-rationele, daar is vaak het meeste inzicht te behalen.

Daarna volgen drie hoofdstukken die ingaan op meer technische aspecten van het onderzoek van ideeën. In hoofdstuk iv, ‘Klim uit de grot’, laat ik iets zien van de zogenoemde opgaande dialectiek, het soort denken dat nodig is om een idee in het vizier te krijgen. Hoofdstuk v, ‘Beschouw de dragende ideeën’, gaat in op het loslaten van oud denken, het vernieuwen van taal en de rol van kunst in het articuleren van een idee. Hoofdstuk vi, ‘Daal weer af in de grot’, is gewijd aan de neergaande dialectiek, de poging een verbinding tot stand te brengen tussen de ijle hoogten van de ideeënwereld en de rafelige, onvolkomen praktijk van alledag. Het laatste hoofdstuk, ‘School je in liefde’, is wat je in de muziek een coda noemt, een naspel dat als het ware een resumé van de gehele inhoud geeft. Het werpt tevens licht op de enige discipline waar Socrates zich een expert in voelde: *eros*, liefde. Aan het eind heb ik de hele scholing nog eens samengevat in een korte serie voorbeelddoefeningen en suggesties opgenomen voor verder denken, praten en lezen.

Dit boek is bestemd voor iedereen die gehoor wil geven aan de oproep van Socrates aandacht te schenken ‘aan inzicht, waarheid en de vervolmaking van je ziel’. Niet alleen voor zichzelf, maar ook ‘op de markt’, in werk en dagelijkse bezigheden. Een groot deel daarvan bestaat immers uit gesprekken: coachen en helpen, adviseren en opvoeden, managen en lei-

dinggeven. Er is zoals gezegd ook in onze tijd grote behoefte aan mensen die de rol van Socrates op zich kunnen nemen, die anderen kunnen onder-
vragen over wat hun ideeën zijn en toetsen of deze kloppen. Wat Socrates
en Plato wilden, is ideeën leren zien en het gesprek daarover aangaan. Ik
hoop met dit boek lezers aan te zetten hetzelfde te willen en er ook daad-
werkelijk uitvoering aan te geven.

Groet / Amsterdam, voorjaar 2014

I. Ken uzelf

16

Mijn naam is Jos Kessels. Ik ben de zoon van een kleermaker, die zelf weer de zoon van een kleermaker was en die trouwde met de dochter van een andere kleermaker. Mijn vader was een vakman en mijn moeder was zijn grote kracht. Jozef hebben ze mij oorspronkelijk genoemd, of voluit Josephus Petrus Antonius Maria – jawel, ik kom uit een katholiek gezin. Aanvankelijk zou ik Piet gaan heten, maar ik werd geboren op 19 maart, de feestdag van de heilige Jozef, en daar werd in die tijd nog waarde aan gehecht. Nu ben ik bedeed met vier voornamen in plaats van drie. En nu heet mijn jongere broer Piet.

Toen ik klein was, dacht ik nooit na over mijn naam; ik heette gewoon zoals ik heette. Ook mijn roepnaam Jos was heel gewoon, meer dan één lettergreep kon een roepnaam bij ons niet hebben. Bovendien had iedereen in ons gezin een bijnaam. De mijne was Wolf – om de een of andere reden noemde mijn vader mij vroeger zo. Maar die bijnaam is inmiddels geheel in onbruik geraakt.

Toen ik op de middelbare school zat, werd ik ontevreden over mijn naam. Jozef vond ik te braaf, te heilig, en als ik iets niet wilde zijn was het dat wel. Daarom veranderde ik toen ik ging studeren mijn naam in Jos. Dat voelde beter, maar tegelijkertijd wrong het, want het was, ondanks de verbetering, toch ook een ontkenning van wie ik eigenlijk was. Overigens, het hele ABN voelde in die tijd voor mij als een ontkenning, van de eigenheid en vertrouwdheid van het dialect, mijn enige echte moedertaal, en daarmee van de hele bijbehorende Brabantse identiteit. Hoe dan ook, toen ik in een grote stad ging wonen bevorderde ik Jozef tot een officiële, plechtstatige naam die niet geschikt was voor dagelijks gebruik. Hij werd een koosnaam, alleen voor een handvol intimi.

Het heeft lang geduurd voordat ik gewend raakte aan deze zelfgekozen verandering van identiteit. Nu heb ik twee namen, een publieke naam, Jos,

en een eigenlijke naam, Jozef. En ik besef nu dat je een eigennaam niet kunt wijzigen zonder de drager ervan aan te tasten. Je naam is niet zomaar iets willekeurig, je ziel en zaligheid zijn ermee verbonden.

Als ik mijzelf aan mensen voorstel, noem ik mijn publieke naam, Jos Kessels, en geef een korte omschrijving van wat ik doe: ik ben filosoof en werk met filosofie in organisaties. Dat is de compacte samenvatting van mijn cv, het officiële verhaal dat ik vroeger opstuurde aan potentiële werkgevers. Daar speelde Jozef geen enkele rol in, het ging natuurlijk allemaal over Jos. Het cv bevatte, naast opleidingen en werkervaring, een selectie van mijn heldendaden en kwaliteiten, maar het was natuurlijk oppervlakkige informatie, een etalage van kijk-mij-eens, zoals je tegenwoordig ziet op Facebook en LinkedIn. Aan de mensen die mij Jozef noemen, vertel ik een heel ander verhaal, niet alleen over mijn successen maar ook over mislukkingen, niet alleen over mijn dromen en idealen maar ook over twijfels, schaamtes en onnozelheden. Vergeleken met wat er in een cv staat is dat veel meer het echte, waarachtige verhaal van wie ik ben.

17

Gek genoeg wordt dat verhaal, in tegenstelling tot een cv, zelden of nooit uitgeschreven, met een kop en een staart en de belangrijkste ontwikkelingslijnen in het middenstuk. Bij de oefeningen in grammatica, het deel van de vrije kunsten dat over schrijven gaat, doen we dat altijd wel. Je hebt daar een werkvorm die 'legende' heet. Dat woord komt van het Latijnse *legenda*, letterlijk 'wat gelezen moet worden'. De oefening luidt: schrijf je eigen legende, vertel hoe jij gelezen moet worden en wat essentieel is in jouw bestaan. De kunst is feit en fictie zo te vermengen dat zichtbaar wordt wat wezenlijk is aan jou. In de praktijk betekent het dat je een verhaal verzint waarin je als het ware de waarheid liegt: je bedenkt een personage, een conflict en een plot waarmee je de kernaspecten van jezelf uitvergroot.

Toen ik die oefening voor het eerst uitvoerde, schreef ik de legende van Jozef de Timmerman. Die wilde als dwarse jongeling ontsnappen aan het toezien oog van zijn vader, de Grote Bouwmeester, want hij had helemaal geen zin om ook timmerman te worden. Dus trok hij de wijde wereld in. Maar na veel omzwervingen en mislukkingen bleek hij toch in de voetsporen van zijn vader te zijn beland. Niet als timmerman die met hout en spijkers werkt, maar als een die constructies maakt met taal en begrippen en logische of poëtische verbindingen: kozijnen voor vensters op de wereld, verschillende soorten geestelijk meubilair, daken en funderingen voor een plek om te blijven, dat werk. En af en toe kwam zijn vader on-

verwacht naar de werkplaats en keek zwijgend toe op wat Jozef deed. Die voelde zijn blik nu als steun en als aansporing, en hij was blij dat hij zijn traditie kon voortzetten, zij het dan op zijn eigenwijze manier. Ik ben geen fictieschrijver, dus ik betwijfel of het een goed verhaal was, maar toen ik het geschreven had was ik zelf onder de indruk. Ik had nooit geweten dat je op die manier je eigen 'oerverhaal' kunt verbeelden.

18 Als je cv het zichtbare deel van een boom is, is zo'n legende het onzichtbare wortelstelsel, waar heel de stam en de kruin uit ontspruiten. En als je haar eenmaal geschreven hebt, blijft ze je altijd bij. Mijn legende werd, als beeld van mijn 'echte zelf', een ankerpunt en een toetssteen van mijn denken. Ik heb het gevoel dat ik er beter mezelf door kan zijn, dat ik beter weet waar het voor mij om draait en wat ik moet kiezen als het erop aankomt. Maar dit tweede verhaal maakt duidelijk dat er, naast het cv en de legende, nog een derde, dieper verhaal moet zijn over wie ik ben. Je zou kunnen zeggen: een verhaal over het DNA van de boom, datgene wat de boom maakt tot wat hij is, en mij tot wie ik in wezen ben. Want hoe is het mogelijk dat je zo'n legende kunt schrijven? Hoe weet je wat essentieel is in je ervaring, wat bij je past en tot je kern behoort?

Het gekke is, daar heb je een zintuig voor. Soms heb je immers het gevoel dat wat er gebeurt of wat je ervaart 'klopt' of 'strookt' met je diepste natuur, alsof het samenvalt met wie je werkelijk bent. Het hoort bij je, het past bij je, ongeveer zoals je een geliefde herkent. Het is onmiskenbaar als ervaring, maar lastig onder woorden te brengen. De dichter Kopland heeft er een prachtige beschrijving van gegeven in *Het mechaniek van de ontroering*. Daarin vertelt hij hoe hij bij het maken van een gedicht net zo lang naar de juiste woorden zoekt tot hij het gevoel heeft dat het precies klopt. Woorden kunnen meer of minder raak zijn, en je kunt zelf sterk geraakt worden door een beeld, een ervaring, een wijze van zien, een persoon. Wat gebeurt er precies op zo'n moment?

Kopland legt het als volgt uit: 'De eerste kussen die ik ontving van een meisje, ze waren natuurlijk aanrakingen, maar ze drongen door tot in verre uithoeken van lichaam en ziel. Er lag iets klaar waarvan ik niet wist dat het klaar lag, er was een verlangen dat ik leerde kennen door de vervulling.' Iedereen kent zulke ervaringen, hoe vluchtig en ongrijpbaar ze ook zijn. Ze zijn te fragiel om in ons wetenschappelijk model te passen, maar het is zonde om ze daarom maar te negeren. Het is alsof je iets herkent terwijl je het nooit eerder hebt gezien, alsof je een maatstaf in je meedraagt waarvan je je niet bewust was. 'Het was een ontdekking in alle betekenissen

van dit woord,' schrijft Kopland, 'alsof er een gordijn werd opengeschoven, waarvan ik niet wist dat het open kon, en er een uitzicht verscheen op een wereld die ik herkende zonder hem ooit te hebben gezien. Alsof ik ineens ervoer hoe de wereld is.'

Die herkenning, dat is het punt waar het mij om gaat, inclusief het verrassende gevoel van waarachtigheid. Je kunt dat natuurlijk allemaal afdoen als poëtische verbeelding, als vervoering van het gemoed zonder objectief waarheidsgehalte. Maar ik neem deze fenomenen heel serieus. Zij spelen niet alleen voor mezelf een belangrijke rol, ook in gesprekken met anderen zie ik ze steeds terug. Socrates zelf was in zijn gesprekken voortdurend op zoek naar dit soort inzichten, ervaringen waardoor je jezelf herkent, woorden of beelden die je uit je alledaagse zelf tillen en je een glimp doen opvangen van de echte wereld. Zij geven je een idee van hoe het eigenlijk is, hoe de wereld en jijzelf werkelijk in elkaar zitten.

19

Door het onderscheid van dit soort verhalen ben ik de filosofie van Socrates en Plato gaan beschouwen als een voortdurende poging om op het spoor te komen wat er aan onze legenden ten grondslag ligt. Het is een 'duistere' kennis, die moeite kost om te verhelderen. Je hebt haar wel, maar ze staat je niet helder voor de geest. En zij houdt, net als alle andere ideeën, een opdracht in, een appel om je te realiseren wat je hebt ingezien. Over dat niveau van kennis gaat dit boek. Ik probeer een aantal van de dragende ideeën in mijn eigen leven onder woorden te brengen, inzichten die samenhangen met mijn eigen 'oerverhaal', sleutels en leefregels die ik heb menen te herkennen als werkelijk waar en goed en mooi. Die niet-aflattende persoonlijke zoektocht is het soort scholing waar Socrates en Plato op uit waren. Ik ben er in ieder geval mijn leven weer door gaan beschouwen als een soort aanbesteding van de Grote Bouwmeester, om te leren het zelf te doen en te zijn of te worden wie ik werkelijk ben.

Doe wat je werkelijk wilt

'Ik ben nog niet zover dat ik mezelf ken, en het lijkt me belachelijk iets buiten jezelf te gaan onderzoeken zolang je dáár geen kennis over hebt', zegt Socrates in *Phaedrus* (229e). Dat geldt ook voor mij: ik kan niet zeggen dat ik mezelf ken, verre daarvan. Niet dat ik het niet geprobeerd heb. Voor mijn gevoel ben ik er druk mee geweest vanaf het moment dat ik zelf begon na te denken. Dat lokaliseer ik ergens rond mijn vijftiende, toen